

ОЦІНКА СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ (СНПК) І ТЕСТУВАННЯ ПОВІДОМЛЕНЬ

**Підготовлено для Кімонікс Інтернешнл Інк., Проект USAID
«Трансформація комунікацій»
За контрактом #TCA0022-02/02
Виконано підрядником ТОВ «Київський Міжнародний Інститут Соціології
ЛТД»**

04070, Київ, вул. Іллінська, 9

Телефон: +380445373376.

Сайт: <https://www.kiis.com.ua/>

Facebook: <https://www.facebook.com/kiisociology>

Цей звіт був підготовлений дослідницькою агенцією «Київський міжнародний інститут соціології» на запит проєкту «Трансформація комунікацій! за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проведення цього дослідження стало можливим завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

Зміст продукції є винятковою відповідальністю Chemonics Inc. та не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цієї продукції у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Контактна особа:

Наталія Харченко – office@kiis.com.

Дата

Квітень 2023

ЗМІСТ

Коротке резюме.....	5
ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
Довіра до інформації про випадки СНПК	11
Довіра до різних джерел інформації	12
Недовіра до інформації про конкретні випадки СНПК	13
Алгоритм дій для постраждалих від сексуального насильства.....	14
Допомога постраждалим	16
Портрет постраждалих	18
Ознаки сексуального насильства.....	19
Ознаки воєнного злочину.....	19
Портрет постраждалих	21
Упередження щодо постраждалих	21
Постраждалі у воєнний час.....	23
Допомога постраждалим та готовність долучитися	24

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У березні - квітні 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології було проведене якісне дослідження з оцінки ставлення суспільства до сексуального насильства, пов'язаного з російсько-українською війною (СНПК) і тестування повідомлень.

Завданням цього дослідження було з'ясувати:

- ставлення суспільства до профілів потенційних спікерів на тему СНПК для комунікаційної кампанії та очікування респондентів щодо відповідного спікера для підвищення обізнаності з цієї проблеми.
- рівень загальної поінформованості українського суспільства про СНПК, військові злочини, а також здатність визначати ознаки СНПК та військових злочинів.
- чи є бар'єри (і які саме) для подання заяв на СНПК та основні стереотипи щодо постраждалих від цього виду воєнних злочинів.
- ставлення українців до повідомлень для комунікаційної кампанії Офісу Генерального прокурора з громадськістю щодо збору фактів щодо злочинів військових російської армії в Україні.
- зрозуміти внутрішні моральні правила спілкування українців із постраждалими від СНПК та труднощі, з якими вони стикаються. Дослідження містить дані про базові знання українців про допомогу постраждалим від СНПК.

Географія дослідження

Дослідження охопило такі області: Рівненську, Одеську, Львівську та Дніпропетровську області. Також були опитані респонденти з Київської,

Чернігівської, Харківської та Херсонської областей (території які перебували під окупацією більше 10 днів).

До фокус груп входили люди, які проживають на території України, що не була окупована російськими військами. У дослідженні взяли участь і жінки і чоловіки (12 і 12 людей відповідно), віком від 18 до 35 років (12 людей) та віком від 35 до 60+ років (12 людей).

Дослідження складається з чотирьох фокус групових дискусій та восьми глибинних інтерв'ю.

Коротке резюме

- Переважна більшість опитаних чули про випадки сексуального насильства з боку військових РФ.
- Найбільш поширеним джерелом інформації про СНПК є ЗМІ та соцмережі, переважна більшість інформації з цих джерел була отримана навесні та влітку 2022 року. Опитані намагаються перевіряти інформацію, порівнюючи різні джерела. Більше довіряють інформації зі ЗМІ, коли вона підкріплена розповідями свідків або експертів, міжнародних незалежних організацій, статистикою.
- Іншим важливим джерелом інформації про СНПК є розповіді знайомих та постраждалих. Цьому джерелу довіряють найбільше.
- Загалом повідомленням про випадки СНПК довіряють. Випадок Людмили Денисової відомий всім окрім чоловіків молодшої вікової категорії, однак опитані переважно вважають, що Денисова лише перебільшувала деталі реальних випадків.
- Не вірять в правдивість повідомлень про СНПК ті, хто уникають інформації про них як надто неприємної, а також ті, хто вважають, що постраждалими від сексуального насильства можуть бути лише молоді привабливі жінки.
- Більшість опитаних усіх категорій в першу чергу порадили б постраждалим від сексуального насильства звернутися до поліції. Серед причин називали необхідність зафіксувати факт злочину та зібрати докази, те що це є офіційною процедурою. Водночас рівень довіри до поліції серед опитаних є загалом досить низьким.
- Жінки так само часто говорили, що порадили би також звернутися до лікарні. Також кілька жінок порадили би в першу чергу зателефонувати на гарячу лінію.
- Кілька жінок обох вікових категорій під час фокус-групових дискусій спонтанно говорили, що порадили би звернутися по допомогу до організації Маші Єфросиніної, оскільки сама Маша, а також її фонд асоціюється для них із допомогою постраждалим від сексуального та домашнього насильства.
- Більшість опитаних не знають чи існують якісь спеціальні процедури звернення для постраждалих у воєнний час, особливо, коли йдеться про СНПК, скоєний на окупованій території або біля лінії фронту.

- Практично ніхто серед опитаних усіх категорій взагалі не вважають Офіс Генпрокурора органом, який може допомогти постраждалим від СНПК, не асоціюють його з цією темою і не зверталися би до цієї інституції.
- Серед видів допомоги, яка може бути доступною постраждалим найчастіше називалися психологічна, медична та юридична допомога. Одиниці також згадали допомогу у зміні місця проживання, матеріальну допомогу, перебування в реабілітаційних центрах.
- Усі опитані були згодні в тому, що перешкоджати постраждалим повідомити про факт вчинення сексуального насильства може страх розголосу та осуду з боку громади та оточення.
- Спонукає повідомити про скоєння СНПК на думку більшості може відчуття справедливості, бажання покарати злочинця, а також бажання отримати допомогу, турбота про власне психічне та фізичне здоров'я.
- Більша частина опитаних вважають, що постраждати від СНПК може будь-хто. У трьох ФГД та частково під час ГІ опитувані спонтанно перелічували жінок, чоловіків, дітей та людей похилого віку, як потенційних жертв СНПК. Вчинення СНПК щодо жінок часто сприймається як прояв неконтрольованого сексуального потягу, задоволення сексуальної потреби з боку солдатів РФ. Водночас сексуальне насильство щодо чоловіків усі опитані сприймали лише як акт приниження, тортур, позбавлений складової сексуального задоволення.
- Практично всі опитані описують сексуальне насильство як статевий акт, вчинений проти волі людини. Примусове оголення та тортури, спрямовані на статеві органи більша частина вважають сексуальним насильством, а тримання чоловіків і жінок разом — психологічним приниженням.
- Під воєнним злочином опитані розуміють порушення правил ведення війни, тобто дії армії РФ, вчинені щодо цивільних (атаки на цивільні об'єкти, відбирання майна, розстріли, катування, сексуальне насильство). Значна частина опитаних визначили присутність військових РФ в Україні як воєнний злочин.
- Всі опитані знають про випадки сексуального та домашнього насильства в мирний час.
- Жінки молодшої вікової категорії більш схильні вважати, що сексуальне та домашнє насильство є поширеними в українському суспільстві в мирний час. Якщо від сексуального на їхню думку страждають найбільше молоді

жінки, то від домашнього - жінки, а також чоловіки різних верств та категорій.

- Чоловіки та частково жінки старшого віку вважають сексуальне насильство значно менш поширеним, ніж домашнє. Вважають, що постраждалими частіше є соціально незахищені та малозабезпечені жінки, особливо в сільській місцевості.
- Більшість опитаних переконані, що постраждалі від сексуального або домашнього насильства регулярно стикаються з упередженим ставленням. Хоча практично всі опитані говорили, що вважають упередження щодо постраждалих шкідливим, негативним явищем, вони водночас часто самі демонстрували ознаки такого упередженого ставлення.
- Ставлення до постраждалих від СНПК з боку респондентів та суспільства загалом (на думку респондентів) є більш співчутливим, порівняно зі ставленням до постраждалих в мирний час.
- Більшість опитаних не стикалися з уявленням про постраждалих від СНПК як про колаборантів і негативно поставилися б до тих, хто висловлював такий погляд.
- Практично всі опитані висловили готовність долучитися до підтримки або допомоги тим, хто постраждав від сексуального насильства під час війни. Спонтанно жінки дещо частіше вважали, що можуть допомагати з поширенням інформації, волонтерити, чи надавати психологічну підтримку постраждалим, за умови, що вони могли би пройти навчання з надання такої підтримки. Чоловіки частіше готові були надавати інформаційну або фінансову підтримку.
- В якості спікерів інформаційної кампанії більше хотіли б бачити постраждалих або тих хто працює з ним — психологів, правоохоронців, представників ГО, лікарів.
- Роль відомих особистостей (блогерів, артистів, спортсменів, ведучих) опитувані частіше бачать допоміжною — просування кампанії, поширення інформації, надання майданчиків для постраждалих або професіоналів.
- Загалом респондентам було досить важко назвати конкретних відомих людей, кого вони бачать в ролі спікерів кампанії, дехто з респондентів пояснювали це тим, що тема сексуального насильства у воєнний час є надто серйозною і важкою, вона не пов'язана з популярними персонами.

- Серед відомих особистостей, яких бачать в ролі спікерок, найчастіше спонтанно називали Олену Зеленську (всі категорії) та Машу Єфросиніну (жінки).
- Для більшості жінок, особливо молодшої вікової категорії, Маша є першою публічною особою, яка спадає на думку при обговоренні теми сексуального та домашнього насильства.
- Серед чоловіків практично жоден не знав про залученість Маші до теми сексуального та домашнього насильства. Відповідно серед чоловіків Маша сприймається в першу чергу як ведуча та акторка і асоціюється з шоу-бізнесом, телебаченням, розважальними шоу. При цьому кілька чоловіків відзначали, що її образ змінився останніми роками і тепер вона сприймається ними як більш серйозна людина.
- Загалом Маша сприймається як розумна, досвідчена, людина, яка вміє добре говорити, доносити свою думку і переконувати, вивчає тему, перед тим як про неї говорити.
- Серед запропонованих фраз найбільше сподобалися наступні:
 - Свідчити про СНПК важливо — ці свідчення допоможуть засудити росіян в національних та міжнародних судах, наблизити перемогу справедливості
 - Реабілітація постраждалих від СНПК важлива для психологічного здоров'я майбутніх поколінь українців.
 - Страждають від СНПК не лише жінки, а й чоловіки, діти, літні люди.
 - Українські правоохоронці використовують сучасні світові стандарти для роботи з потерпілими від СНПК.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обізнаність про СНПК¹. Довіра до джерел, які надають таку інформацію

Переважає більшість опитаних чули про випадки сексуального насильства з боку військових РФ. Найчастіше в цьому контексті згадувались міста Київської області — Буча, Ірпінь. Також в усіх групах говорили, про те що чули, що схожі випадки відбувались в населених пунктах інших областей, які певний час перебували під окупацією — Чернігівської, Луганської, Херсонської.

“З новин було видно про Ірпінь і Бучу, це якраз початок повномасштабного вторгнення. Те що бачив по телевізору”. ФГД, Ч, 18-35

“Я бачила тільки по новинам. Навіть коли була у Франції, завжди були новини українські з офіційним кружечком, що багато було і в Бучі, і в Гостомелі, що були насильники, які твартували що дівчат, що дітей, що бабусь”. ФГД, Ж, 18-35

Лише двоє учасниць ФГД (фокус-групових дискусій) старшого віку сказали, що не чули про такі випадки і загалом уникають такої негативної інформації.

Найбільш поширеним джерелом інформації про подібні випадки є ЗМІ та соцмережі — новини з національних та місцевих Телеграм каналів (зокрема згадувались “Лачен пише”, Цаплієнко, Труха, Блискавка, офіційні канали державних інституцій). Також важливими джерелами є телебачення (Єдині новини, Громадське, 1+1), інші соціальні мережі (Інстаграм, Твіттер, Тік-Ток серед молодшої вікової групи). Коли йшлося про інформацію, отриману з цих медіа, опитаним переважно важко було згадати, з якого саме конкретного джерела вони дізналися інформацію. Переважно в опитаних лишалося лише загальне враження про випадки СНПК, вони не могли згадати подробиць.

“Телебачення, потім соцмережі, в Телеграмі підписана на багато дуже ТГ каналів. Постійно відстежую, на пульсі тримаю всі події, які зараз відбуваються в Україні.” ФГД, Ж, 36-70

¹ Сексуальне насильство, що пов’язане з конфліктом (СНПК).

“Очень много репортеров, у которых свои страницы в Инстаграм, выкладывают эту информацию.” ФГД, Ч, 36-70

Іншим важливим джерелом інформації про СНПК є розповіді знайомих та постраждалих. Кілька опитаних, переважно жінок, особисто знали тих, хто постраждав від СНПК або чули розповіді знайомих про такі випадки. На відміну від тих, хто отримували інформацію зі ЗМІ чи соцмереж, ці опитані досить добре пам'ятали подробиці конкретного випадку.

“Доволі близькі люди для мене живуть...проживали на той момент у Херсоні. Це дівчата, які були молодші за мене десь на 2-3 роки, і на щастя їх це не торкнулося. Але вони прекрасно бачили на свої очі всі ці ситуації.” ФГД, Ж, 18-35

“У меня есть один знакомый, он из Херсона переселенец. Он с семьёй в начале конфликта летом уезжал. Его село было на оккупированной территории. При выезде их остановили, устроили проверку. Как бы его вообще не трогали, детей вообще. А жену вообще раздели просто на его глазах и при детях и сами понимаете. Дальше не буду рассказывать. Это не Интернет, это реальный случай.” ФГД, Ч, 36-70

“Про такі випадки... були, але я таке не бачила. Люди в нашому селі говорили що да, були такі випадки в Милі. І там наруга над старшими жінками була... Особисто я цього не бачила, чула те що розповідали в селі наші жителі, сусіди. Хто жив ближче до дороги, то вони там бачили більше.” ГІ, Ж, Київська обл.

“Мені відомо про випадок СН по відношенню до чоловіка. Його влітку... і це моя знайома дуже хороша. ... Її син їхав на машині, на черговому якомусь блокпосту він... Ну це з його сторони була така необачність, тому що молодий чоловік і це завжди викликало у них цікавість, да? Тобто чому чоловік їде на машині? Всі складові. ... його забрали «на яму», так звану, да? І те що там його били, ламали, різали, відрізали, робили що хотіли. В тому числі і було застосоване сексуальне насильство. Для нього це було однозначно психологічна травма. Тобто його викупили. В прямому сенсі того слова, викупили за гроші, щоб відпустили сина. ... для нього це був такий стрес і шок. Ну це не передати просто. Вона казала, що думала, що він... Ну він місяць не міг взагалі прийти до тями. І він майже місяць перебував в такому стані, на грані самогубства, розумієте? І їй вартувало дуже-дуже багато зусиль для того, щоб його привести хоча б до якоїсь стабілізації.” ГІ, Ж, Херсонська обл.

Довіра до інформації про випадки СНПК

Більшість опитаних загалом довіряють інформації про випадки СНПК. Серед причин, через які довіряють називали:

- особисте знайомство з постраждалими,
- довіру до офіційних осіб та джерел новин, які поширюють цю інформацію,
- свідчення незалежних та міжнародних експертів,
- велика кількість однакової інформації з різних джерел,
- загальна поширеність інших воєнних злочинів, які чинять солдати РФ в Україні.

“Я більше довіряю цим історіям, ніж не довіряю. І хотіла ще сказати, що це все поширювалось і почалось після того, як психологи почали працювати з цими жертвами, жінками, і з дітьми. І вони почали, жертви, розказувати саме психологам. І психологи почали так само поширювати цю інформацію. Далі вже медійники.” ФГД, Ж, 18-35

“Криміналісти з Франції та Британії були офіційно запрошені на розслідування насильств і вбивств. І там було задокументовано впродовж того, що вбито яким... Тобто це доказова база, як кажуть, незалежна.” ФГД, Ч, 36-70

“Я дуже довіряю нашим джерелам масової інформації. Я вважаю, що все, що в нас пишуть в новинах, в нас дійсно все правдиво.” ФГД, Ж, 18-35

“(Довіряю) тому що я бачила розстріляного в себе в подвір'ї. То я думаю це теж правда.” ГІ, Ж, Київська обл.

Дехто з опитаних вважали, що інформація про кількість випадків СНПК може бути дещо перебільшеною, але приблизно стільки ж вважали, що навпаки, реальних випадків було більше, ніж про це відомо.

“Я думаю, що вони 100% є, і ми знаємо тільки лише напевно випадків 5%.” ФГД, Ч, 18-35

Найменший рівень довіри продемонстрували опитані, які: Свідомо уникають інформації на цю тему, як надто травматичної (ці респондентки належали до категорії жінок старшого віку). Вважають сексуальне насильство “злочином пристрасті” та на думку яких, бачені ними в новинах постраждалі були недостатньо сексуальними для того, щоб стати постраждалими від СНПК.

“Мне трудно сказать, потому что с одной стороны, во время войны может быть всё. Всё что угодно. А с другой стороны. Есть еще кроме горячей войны, есть еще информационная. С обеих сторон могут накручивать и наговаривать. И сказать, насколько доверяешь? Ну сложно. Тем более, что я специально как бы не отслеживала эту тематику. Больно, действительно, и неприятно.” ФГД, Ж, 36-70

“При тому я знав дійсно таких гарних дівчат, які були в окупації. Ну якби, перепрошую, твалтували, то мабуть би їх твалтували.” ГІ, Ч, Київська обл.

Такі опитані вважають, що СНПК може бути прикладом інформаційної війни, або рідше спробою постраждалої отримати певні вигоди — матеріальну допомогу або популярність, чи приховати той факт, що вона добровільно вступила в стосунки з військовими РФ.

“Ну, можливо, знову ж таки, це Яніна Соколова. Але знову ж таки, вона показувала таку героїню, по обличчю видно, що людина випивала. І років так за 40... І мені здалось, що в неї такий був трохи розгульний спосіб життя. Тому це таке «двоєке згвалтування». Тому я не дуже довіряю.” ГІ, Ч, Київська обл.

Також для деякого з опитаних представників різних категорій рівень довіри до інформації про СНПК знизився через те, що після сплеску інформації навесні 2022 року, ця тема поступово зникла зі ЗМІ. Ця ситуація сприймається як доказ того, що інформація могла бути перебільшеною або неправдивою.

Довіра до різних джерел інформації

Серед різних джерел інформації про СНПК найбільше довіряють особистим історіям постраждалих або свідків. Порівняно з цим, будь-яка інформація у ЗМІ чи соцмережах викликає значно нижчий рівень довіри.

“Якби це не стосувалось... Якби це було десь там, то можливо я би сказала «Ну-у, знаєте, там може бути», а що може і не бути. Але я знаю, що це відбувалось там де я живу, в тому самому середовищі. З тими людьми, яких я знаю, яких я бачила.” ГІ, Ж, Херсонська обл.

Респонденти усіх категорій (дещо меншою мірою жінки старшого віку, які частіше намагаються навпаки уникати неприємної інформації) говорили, що намагаються перевіряти інформацію, які отримують зі ЗМІ — перевіряти в інших джерелах, користуватися джерелами, яким довіряють, порівнювати з офіційною інформацією.

“В загальному, за будь-яку новину якщо говорити, для того щоб її перевірити і дізнатися чи це достовірна інформація, потрібно перевірити в трьох

незалежних один від одного джерел. Тоді ми будемо знати точно, чи ця інформація достовірна. В принципі, якщо говорити про насилля, то говорили багато різних джерел, незалежних один від одного. І з різних телеканалів вони можуть, і цей журналіст, і ці військові можуть говорити. Які не заангажовані.” ФГД, Ч, 18-35

Також загалом більше довіряють інформації зі ЗМІ, коли вона підкріплена розповідями свідків або експертів. Старші чоловіки та жінки також говорили, що довіряють статистиці та конкретним даним, наприклад, від військових або правоохоронних органів.

“Десь 24-25 березня, було, я читала, джерело ЗМІ було, «Громадське». Є в них ТГ канал. І там було підведено підсумки, ООН проводило розслідування останніх 6 місяців. І ООН саме зафіксувала там близько 155, по-моєму, випадків насильства. Більша частина це жінок. Далі, по-моєму, до 10 випадків дітей, і по-моєму 3 випадки – чоловіків. Це ТГ канал Громадського телебачення. Конкретика, конкретно ООН зафіксувало. Не просто хтось щось сказав, а конкретно організація.” ФГД, Ж, 36-70

“Якщо є інформація, що в Нацполіція або прокуратура порушили кримінальну справу, то інформація заслуговує на довіру.” ФГД, Ч, 36-70

Більший рівень довіри викликають незалежні міжнародні експерти та інституції, військові, психологи, волонтери. Молодь блогерам довіряє більше ніж ТБ. Довіряють тим телеграм каналам, якими користуються, хоча в усіх групах говорили, що в соціальних мережах є дуже багато неперевіреної інформації. Повністю не довіряють жодному з джерел.

Недовіра до інформації про конкретні випадки СНПК

Більшість опитаних усіх категорій не могли пригадати конкретних випадків, коли інформація про СНПК видавалася їм сумнівною чи недостовірною (окрім тих, хто загалом не вірить, що СНПК відбуваються).

При цьому ситуацію з Людмилою Денисовою спонтанно згадали в трьох ФГД з чотирьох (в групі чоловіків молодшої вікової категорії ніхто не чув про неї). Однак, опитані переважно дотримуються думки, що навіть якщо Денисова додавала неіснуючі деталі, випадки, про які вона говорила, швидше за все були реальними. Також кілька опитаних у різних групах вважають, що скандал навколо Денисової може бути політично мотивованим і надуманим.

“Ну так прямо недостовірних я не дуже можу сказати. Але був якийсь ніби скандал з Денисовою, чи як її прізвище, яка ніби прикрашала, ну як? Не

можна так сказати, але... Описувала якісь такі деталі, яких насправді не було при зґвалтуванні.” ФГД, Ж, 18-35

“Колишня омбудсменка Денісова ніби, є версія, що її звільнили з посади у зв’язку з тим, що вона трохи перебільшила кількість жертв в Бучі. Але я не знаю чи це правда чи неправда. Тобто не було спростування, не було підтвердження. Це така неофіційна версія є.” ФГД, Ч, 36-70

Серед наслідків опитані найчастіше говорили про негативні наслідки для міжнародного іміджу України. Кілька опитаних сказали, що після цього стали більш ретельно ставитися до джерел інформації, перевіряти її.

“Особисто для мене наслідком було наступне: більш ретельніше фільтрувати інформацію яку я читаю, так? І відповідно я тепер, якщо брати по темі насилля, я опираюсь лише на фактаж. В нас же тут є в Україні моніторингова місія від ООН, так? Яка формує відповідно фактаж на підставі задокументованих випадків. В нас же є правоохоронні органи.” ФГД, Ж, 36-70

“Неправдива інформація знижує довіру до України.” ФГД, Ч, 36-70

Алгоритм дій для постраждалих від сексуального насильства

Більшість опитаних усіх категорій в першу чергу порадили би людині, яка постраждала від сексуального насильства, звернутися до поліції. Серед причин називали необхідність зафіксувати факт злочину та зібрати докази, те що це є офіційною процедурою, а також те, відділки поліції є всюди, а співробітники можуть допомогти і порадити, щодо подальших кроків.

“Якщо людина стала жертвою СН, перш за все треба звернутися за медичною допомогою. Наступне, оскільки це є злочином, потрібно звернутися в правоохоронні органи. Шукати там доказової бази. Далі, оскільки це травма для психіки, то відповідно звернутися до психологів. І я знаю, що в Україні дуже багато організацій, які можуть допомогти в таких випадках.” ФГД, Ж, 36-70

“Мабуть до поліції в першу чергу, я думаю. Ну...я більш не знаю, до кого. Ну спочатку до поліції, а потім я думаю там вже підказали би, звернутись до якихось організацій, до медичних закладів. В першу чергу, мабуть, треба до поліції писати заяву. Ну і якби це злочин. Злочин, і тому до поліції.” ГІ Ж, Київська обл.

“Ближе всего полиция. Как бы первый шаг по-любому полиция она ближе. А, во-вторых, видите, мы никто толком ничего не знаем, потому что не каждый день мы сталкиваемся.” ФГД, Ч, 36-70

При цьому рівень довіри до поліції серед опитаних є загалом досить низьким — опитані сумніваються у професійності поліції, згадують її корумпованість, небажання розслідувати випадки сексуального насильства або участь самих поліцейських у таких злочинах.

Жінки обох вікових категорій, як на ФГД та і в ГІ так само часто говорили, що порадили би також звернутися до лікарні, щоби отримати медичну допомогу, а також зафіксувати факт насильства. Також кілька жінок порадили б у першу чергу зателефонувати на гарячу лінію, оскільки вважають цей спосіб більш анонімним та таким, що менше травмує потерпілу, порівняно зі зверненням до поліції. Кілька жінок також сказали, що мають записані контакти громадських організацій, до яких можна звернутися постраждалим від сексуального насильства, саме на випадок, якщо потрібно буде допомогти постраждалим. Найбільше жінки довіряли би громадським організаціям, які займаються допомогою постраждалим.

“Ще в нас у лікарні висять плакати, і десь ще в якихось государственных учреждениях теж висіли, я бачила плакати. Що якщо вас звалтували, то можна сюди зателефонувати. Можливо, це була психологічна якась допомога, не юридична.” Р1

“Самый простой и быстрый способ к кому обратиться и куда направиться, это звонить 1545.” ФГД, Ж, 36-70

В обох фокус групах жінки спонтанно згадали про Машу Єфросиніну та її організацію, до якої порадили би звернутися по допомогу.

“Я знаю, що перш за все, от такі відомі люди, як Маша Єфросиніна, в них є прямо організації, створені з питань насилля. І в них там є навіть безкоштовні, здається, консультації з психологами.” ФГД, Ж, 18-35

Чоловіки загалом порадили би звернутися до поліції або до психолога. Лише один з учасників молодшої вікової категорії порадив би піти до лікаря. В старшій віковій групі кілька учасників знали про існування гарячих ліній. Також кілька учасників знають про існування громадських організацій, які надають допомогу постраждалим, але не пам'ятали їхніх назв, тому порадили би пошукати контакти в Інтернеті. Один учасник порадив звернутися до організації “Ла Страда”.

“Я чув про деякі організації, в новинах казали. Але я не запам'ятав які. Які дійсно в Україні під час війни займаються цією проблемою.” Р5

“До лікаря. Зняти аналізи, покази. Треба зробити всі речі, а потім в поліцію заяву.” P2

“Дивлячись скільки часу пройшло після насилля. Якщо це відбулось зразу, то краще визвати поліцію, криміналістів, хай вони проведуть розслідування.” P5

Більшість опитаних не знають чи існують якісь спеціальні процедури звернення для постраждалих у воєнний час, особливо, коли йдеться про СНПК, скоєне на окупованій території або біля лінії фронту.

“Якщо ми говоримо про окуповану територію, то тут обмежені права постраждалої особи. Тому єдине, якщо є зв'язок, Інтернет зв'язок, да? То можна подати заяву до прокуратури, до поліції, до СБУ... Якщо є можливість звернутись до лікаря, хоч якусь... Для того, щоб отримати, по-перше, допомогу, по-друге, засвідчити факт згвалтування, зняття побоїв... Але є третій момент, дуже важливий! І, можливо, це має бути першим: людина боїться це робити. Їй соромно. Їй страшно і соромно. І навіть якби це все там от... точніше, перше що треба зробити, перебороти цей страх, і все ж такидесь написати цю заяву, якось відправити її.” ГІ, Ж, Херсонська обл.

“Гаряча лінія, в лікарню. Ну якби це все... Якщо ми кажемо, що ми знаходимося в Україні, а не на окупованій території. Мабуть на окупованій території ти взагалі нічого не можеш зробити і ти якось маєш з цим жити і переживати. Не знаю, як це можливо.” ФГД, Ж, 36-70

Відповідно, більшість сказали, що діяли би за тим самим алгоритмом, як і в мирний час.

Допомога постраждалим

Серед тих, хто були особисто знайомі з постраждалими від СНПК або чули про такі випадки від знайомих, більшість не могли відповісти, чи зверталися постраждалі по допомогу, до кого саме та якими були наслідки звернення.

Одна з опитаних, яка була знайома з двома постраждалими, розповіла, що в одному випадку родина виїхала з окупованої території і про їхню подальшу долю вона не знає. У другому, постраждалий відмовився звертатися по будь-яку допомогу окрім медичної через відчуття сорому та бажання залишити цей досвід в минулому.

Інший респондент, який в якості волонтера стикався з переселенцями, серед яких були постраждалі від СНПК, сказав, що спрямовував їх до психологів, однак не

прослідковував їхні дії далі. Ще одна учасниця сказала, що посоромилася спитати, адже не хотіла додатково травмувати постраждалу розмовами на болючу тему.

“Чи зверталися вони десь по допомогу і все? Я не скажу, я детально не розпитувала. Це неприємна тема, щоб запитувати, ти зверталася там кудись. Це не та тема, про яку хочуть розповідати люди.” ГІ Ж, Київська обл.

“Я, як волонтер, стикався з такими випадками і спрямував до людей, там психологів, які більш детально з ними працювали.” ФГД, Ч, 36-70

Загалом більшість опитаних вважають, що постраждалим є доступними психологічна, медична та юридична допомога. Одиниці додавали, що на їхню думку, постраждалим можуть допомогти змінити місце проживання, надати матеріальну допомогу, запропонувати перебування в реабілітаційних центрах.

“Я знаю, що в нас в соціальних службах надають притулок, якщо потрібно. Якщо стали жертвами насилля, то в нашому місці соціальна служба надає притулок для таких людей.” ФГД, Ж, 18-35

Усі опитані були згодні в тому, що перешкоджати постраждалим повідомити про факт вчинення сексуального насильства може страх розголосу та осуду з боку громади та оточення.

Спонукає повідомити про скоєння СНПК на думку більшості може відчуття справедливості, бажання покарати злочинця, чи отримати допомогу, турбота про власне психічне та фізичне здоров'я.

Гендерна актуальність проблеми. Ідентифікація ознак СНПК

Портрет постраждалих

Більша частина опитаних вважають, що постраждати від СНПК може будь-хто. Так в трьох ФГД та в частині ПІ опитувані спонтанно перелічували жінок, чоловіків, дітей та людей похилого віку, як потенційних постраждалих від СНПК.

“Хто завгодно. І діти, і жінки, і чоловіки.” ПІ, Ч, Херсонська обл.

Менша частина опитаних вважають, що постраждати від сексуального насильства можуть переважно (або лише) привабливі молоді жінки та дівчата підліткового віку.

“Мені чогось здається, що це жінки до 35 років, тому що вони більш... ну як, не знаю. Виглядають так, привабливіше. Мені здається, що вже жінки віком від 50 до 60 років, наприклад, будуть не такі цікаві, як наприклад з 14 до 35.” ФГД, Ж, 18-35

При цьому навіть серед тих, хто вважають, що постраждати від СНПК може стати будь-хто, спостерігається певний розподіл при обговоренні мотивації злочинців. Так вчинення сексуального насильства щодо жінок часто сприймається як прояв неконтрольованого сексуального потягу, задоволення сексуальної потреби. Водночас сексуальне насильство щодо чоловіків усі опитані сприймали лише як акт приниження, тортур, позбавлений складової сексуального задоволення.

“Военнопленные это группа риска или как сказать. Потому что это у них как бы считается самое такое унижение или как морально убить и так далее. Военнопленные в первую очередь.” ФГД, Ч, 36-70

Щодо представників ЛГБТКІ+ спільноти, більша частина опитаних вважають, що це не має впливу на вірогідність постраждати від СНПК. Однак частина жінок, переважно молодшої вікової групи вважають, що це може бути для військових РФ додатковим стимулом для вчинення насильства.

“Якщо десь російським солдатам випадала інформація, що ти не такої орієнтації, чи ти відносишся до спільноти ЛГБТ, це просто було для них ще одним, однією можливістю ну.. дістати тебе, так скажімо.” ФГД, Ж, 18-35

Ознаки сексуального насильства

Практично всі опитані описують сексуальне насильство як статевий акт, вчинений проти волі людини. Кілька учасників-чоловіків сказали, що сексуальне насильство є синонімом зґвалтування. Жінки молодшої та частково старшої вікової групи розглядають цей термін ширше, та включають до нього будь-які дії сексуального характеру, щодо людини, вчинені без її згоди, зокрема, кілька учасниць наводили приклад домагання на вулиці. Загалом, чоловікам було дещо важче дати визначення сексуального насильства.

“Це будь-які сексуальні дії в сторону людини без її згоди на це.”
ФГД, Ж, 18-35

Щодо інших ознак сексуального насильства:

Примусове оголення більша частина вважають сексуальним насильством, при чому жінки дещо частіше, ніж чоловіки. Ті, хто не погоджуються з цим визначенням, відносять примусове оголення до категорії морального приниження.

Кілька опитаних чоловіків також зазначили, що примусове оголення застосоване до чоловіків є менш принизливим та сприймалося (би) ними більш спокійно, ніж коли воно застосоване до жінок.

Опитані відносять примусове оголення ймовірних мародерів до сексуального насильства або морального приниження відповідно і зазначали, що не поважають цього методу, хоча і можуть зрозуміти тих, хто його застосовували.

“Я не знаю, чи назвати це сексуальним, чи просто насиллям. Але просто як метод покарання, навіть їх... я це не визнаю. Бо це в будь-якому випадку насильство. Тому це не смішно було для мене ось так.” ФГД, Ж, 17-35

Торттури, спрямовані на статеві органи — всі опитані вважають це ознакою статевого насильства, окрім одного респондента, який зазначив, що це є просто ще одним видом тортур.

Тримання жінок і чоловіків разом більшість опитаних не вважають ознакою сексуального насильства, а відносять до морального/психологічного приниження.

“Теж насильство якесь. Психологічне може, скоріше, не сексуальне. Не знаю, тут важко, тут треба розбиратись.” ГІ, Ж, Чернігівська обл.

Ознаки воєнного злочину

Під воєнним злочином опитані розуміють порушення правил ведення війни, тобто дії армії РФ, вчинені щодо цивільних (атаки на цивільні об'єкти, відбирання майна,

розстріли, катування, сексуальне насильство). Значна частина опитаних визначили присутність військових РФ в Україні як воєнний злочин.

“ Это уже военное преступление, что они зашли и ну... вторглись в чужой город... Это самое главное военное преступление, которое они совершили. Все те беспорядки, что они творили. ... Ты мне не нравишься. Бац, в подвал человека. За что? Потому что ты мне не нравишься. А он с автоматом, ты ничего не докажешь.” ГІ, Ж, Харківська обл.

Сприйняття постраждалих від СНПК

Портрет постраждалих

Всі опитані знають про випадки сексуального та домашнього насильства в мирний час. Учасники як фокус групових дискусій так і глибинних інтерв'ю зокрема неодноразово згадували нещодавні випадки зґвалтування дівчинки групою школярів, так і секс-вечірки в Києві в якості прикладів.

Загалом, жінки молодшої вікової категорії вважають, що сексуальне та домашнє насильство є дуже поширеними в українському суспільстві у мирний час. І якщо від сексуального, на їхню думку, страждають найбільше молоді жінки, то від домашнього – жінки, а також чоловіки різних верств та категорій.

“В нас взагалі в Україні є дуже багато всіляких випадків домашнього насилля, і проти жінок, і проти чоловіків. Тобто це така суттєва проблема.” ФГД, Ж, 18-35

Чоловіки та частково жінки старшого віку вважають сексуальне насильство значно менш поширеним, ніж домашнє. Постраждалими бачать більше соціально незахищених та малозабезпечених жінок, особливо в сільській місцевості.

“Як я то бачу, це переважно люди неблагополучні. Переважно в них більше інформації про проблеми з алкоголем, і це все трапляється під впливом алкоголю. Ну, мабуть десь далі від Києва, кілометрів 200, це в принципі є класика життя, я так розумію.” ГІ, Ч, Київська обл.

У групі чоловіків молодшої вікової категорії також окремі респонденти зазначали, що постраждалими можуть бути діти, “люди з розумовими порушеннями” та просто будь-яка людина, яка потрапила в складну ситуацію.

“Люди, які не можуть дати захист собі, опиратися. Тобто безвихідна ситуація і нічого з цим не зробиш.” ФГД, Ч, 18-35

Упередження щодо постраждалих

Більшість опитаних говорили про те, що постраждалі від сексуального або домашнього насильства регулярно стикаються з упередженим ставленням до себе і що це є проблемою українського суспільства, оскільки демотивує постраждалих звертатися по допомогу і допомагає злочинцям уникати покарання. Зокрема упереджене ставлення, яке підсилюється корупцією, можуть проявляти представники правоохоронних органів.

“Нещодавно, що на Закарпатті сталося, де хлопці підлітки твалтували дівчинку. Я просто читаю коментарі, мене просто в шок, ну... Просто читати, мене це обурює! Є досі люди, які це виправдовують.” ФГД, Ж, 18-35

“Поэтому и жертвы не хотят в большинстве своем говорить про это, и чтобы было... Потому что общественное мнение против таких, знаете, начинает как бы тоже говорить, что он подвергся сексуальному насилию.. Даже вот про тех мажоров. Показали, как их наказали? Да не накажут их. Откупятся, и всё.” ФГД, Ж, 36-70

Водночас опитані часто самі демонстрували ознаки упередженого ставлення. Найбільш упередженими виявились чоловіки молодшої вікової категорії та старші жінки (віком від 55 років).

Так жінки старшого віку звинувачували постраждалих від домашнього насильства в тому, що ті не можуть або не хочуть вийти зі ситуації насильства через слабкий характер або лень. Хоча інші учасниці відзначали, що варто враховувати інші фактори, зокрема матеріальний, які можуть стримувати постраждалих.

“Слабохарактерные. Им лучше получить, чем идти самой трудиться и зарабатывать. Я считаю, это только слабохарактерные люди, когда домашнее насилие оправдывают.” ФГД, Ж, 36-70

“Звісно ж, я засуджую тих людей, які це насильство проявляють. Але стосовно домашнього насильства, я вважаю у більшості також тут винувата трохи і жертва. Тому що вона залишається в цьому, вона не йде, не... Ну але не йде, не просить про допомогу. Тут я так розумію, що це все від того, що людина не знає, куди піти, як звернутися.” ГІ, Ж, Чернігівська обл.

“На жаль, більшість це жінки. Ну не більшість, а завжди це жінки. І...важка ситуація, звичайно, домашнє насильством. Тому що діти, квартири, все це дуже важко.” ГІ, Ж, Київська обл.

Щодо постраждалих від сексуального насильства старші жінки та чоловіки обох вікових категорій відзначали, що постраждала також може бути винна, адже свідомо чи несвідомо може спровокувати на вчинення насильства своєю поведінкою.

“Разные есть девушки. И вот из-за таких девушек легкодоступных, мужчины, мне кажется, вот это вот всё и начали проявлять. Потому что если одна разрешила, значит и другая должна разрешить.” ГІ, Ж, Харківська обл.

Крім того в усіх цих групах учасники говорили про те, що деякі жінки навмисно заявляють про нібито скоєне сексуальне насильство. Серед причин найчастіше називали шантаж або намагання врятувати репутацію після сексу за взаємною згодою, який жінка намагається видати за зґвалтування.

“От жінки, це ж реальні випадки, чоловіки чули. Під приводом, що їх зґвалтували вимагають гроші. Іноді так це буває, ну я не стикався, бог милував, персонально я, але мені розповідали ти, хто стикалися.” ФГД, Ч, 36-70.

Вживання жінкою алкоголю є для значної частини опитаних, зокрема, чоловіків молодшої вікової групи досить явною ознакою сексуальної згоди.

“Ну дивлячись, що розцінювати як насильство. Коли там, наприклад, двоє вживають алкоголь, а на ранок чи через день вона зрозуміла, що її зґвалтували, то я... ну таке, це не те що помірне насильство, ну... мабуть це було по відносній згоді.” ГІ, Ч, Київська обл.

Постраждали у воєнний час

Водночас, більшість опитаних так само вважають, що в воєнний час вірогідність стати постраждалим від насильства збільшується для будь-кого, тому переважно проголошували більш позитивне та співчутливе ставлення до постраждалих від СНПК, а також вважають, що таке ставлення притаманне і суспільству загалом.

“Я вважаю, що у воєнний час це може статися з будь-якою людиною, слабкою і не слабкою.” ФГД, Ж, 36-70

Більшість опитаних не стикалися з поглядом на постраждалих від СНПК як на колаборантів, і не вважають таких погляд поширеним, негативно висловлювались щодо людей, які можуть проявляти таке ставлення до постраждалих.

“Упереджено ставитися до особи, відносно якої було сексуальне насильство, ну... Це аморально. Це так само вчиняти, як і той твалтівник.” ГІ, Ж, Херсонська обл.

Лише одна респондентка сказала, що вважає такий спосіб колаборації з боку жінок можливим і засуджує його. Ще один респондент згадав, що чув про випадки, коли жінки надавали сексуальні послуги військовим РФ за їжу, але не вважає це колаборацією.

“В моем городе тоже были такие, которые самостоятельно просто к ним ходили. И всё, потому что вот увидели кого-то, да? Ну, а как потом, если она придет и скажет, вот надо мной наглумились, вот так сделали. Ну ты

же сама там стояла? Значит, по факту ты ж виновата?” ГІ, Ж, Харківська обл.

“Я слышал, что были случаи там реально за консервы ходили женщины, никто их не заставлял, чисто сами шли и предоставляли себя. Насколько правда, тоже рассказывают люди. Тут как бы можно и понять, можно не понять, по-разному можно относиться жертва она не жертва. Но может обстоятельства выше чего-то там, может жизнь заставила тоже. Но я не думаю, что надо осуждать за такие вещи, если там действительно кто-то голодный и пришлось.” ФГД, Ч, 36-70

Також кілька опитаних вказали, що поширення неправдивих чуток про колаборацію або сексуальні стосунки з військовими РФ може бути навмисним актом помсти з боку недоброзичливців.

“Щоб їй щось погане не зробили, як кажуть, окупанту дала. І потім, це я кажу спеціально такими словами, бо її ж потім ті ж сусіди можуть, ага, в неї там хату не розкрали, тому що вона йому дала.” ФГД, Ч, 36-70

Допомога постраждалим та готовність долучитися

Незважаючи на прояви упереджень з боку опитаних, практично всі вони вважають необхідним з боку суспільства надавати допомогу постраждалим від сексуального та домашнього насильства, і особливо від СНПК.

Більшість жінок, особливо жінок молодшої вікової категорії вважають, що такі спроби ведуться уже протягом кількох років і з початку повномасштабного вторгнення вони посилюлися. Зокрема в позитивному світлі згадували роботу громадських організацій та просвітницьку роботу феміністичного руху загалом.

“Конкретно у Єфросиніної є фонд «Маша». Це її фонд, вони конкретно вже допомагають тим, хто зіштовхнувся з цими ситуаціями. Там і психологи, працює група професіоналів. І вони зробили дуже класний проект, здається називається «Сміливі», чи «Смілива», я вже не згадаю. У них в Інстаграмі є сторінка, де вони постійно публікують, і чоловіки, і жінки показують, і прийоми самозахисту, і як реагувати на те чи на інше.” ФГД, Ж, 18-35

“Є дуже прикольна платформа, «Mindly» називається. Там зібрані психологи, і там можна навіть пройти цілий курс безкоштовно.” ФГД, Ж, 18-35

“Мобільний застосунок допомоги жертвам домашнього насилля. Називається якимось, “Біла стрічка”... Ще є ТГ бот, це український вже уряд

запустив. Це була саме психологічна допомога на початку війни.” ФГД, Ж, 18-35

Чоловіки є менш обізнаними щодо конкретних проєктів направлених на боротьбу з сексуальним насильством, але пригадували, що чули інформацію про роботу відповідних ГО, хоча і не могли згадати їхніх назв.

Серед можливих потенційних заходів найчастіше називали впровадження сексуальної освіти в школах, проведення загальних інформаційних кампаній, особливо в сільській місцевості, та кампаній, направлених на вразливі групи.

“Показувати, розказувати якісь механізми, якісь, не знаю (зітхає). Хай би це було у вигляді якихось тренінгів там, для жінок, щоб вони себе якось більше можливо поважали, хоч трохи. Ну якщо говорити про домашнє насильство. Щоб знали, куди звертатися, що означає насильство взагалі, багато хто з людей навіть не... Її б'ють, а вона навіть не знає, що це насильством. Вона вважає це як ну... нормально, б'є значить любить. ... Пояснити цій людині, що ну це не нормально, так не можна. Ну але звісно, це ж бесполезно, скажімо так. Але все ж таки, це робити треба.” ГІ, Ж, Чернігівська обл.

Практично всі опитані активно висловили готовність долучитися до підтримки або допомоги тим, хто постраждали від сексуального насильства в часи війни, якби знали чим саме можуть допомогти. Спонтанно жінки дещо більш схильні допомагати поширенням інформації, волонтерок, чи надавати психологічну підтримку постраждалим, за умови, що вони могли би пройти навчання з надання такої підтримки. Чоловіки частіше готові допомагати інформаційно або донатами.

“Якщо, наприклад, їм потрібен прямо такий спеціаліст, я розумію, що я ніяк не стосуюсь психології, і я там радше буду недоречна. А якщо якийсь волонтер, щоб я поширювала цю інформацію. Супер, я візьмусь за це.” ФГД, Ж, 18-35

“Фінансування якихось фондів, які можуть допомогти жертвам насилля.” ФГД, Ч, 18-35

Всіх учасників стримує те, що вони не мають спеціальних знань, та не впевнені, що можуть чимось бути корисні, не знають, як правильно потрібно спілкуватися з постраждалими, щоб не нашкодити їм.

“Я би погодилась залучитися, ну просто я не знаю, можливо, щоб мені сказали, чим я можу допомагати.” ГІ, Ж, Київська обл.

“Я вважаю, це дуже крута тема. Але мені здається, для цього треба мати якийсь... не те щоб досвід, а знання, щоб ти зміг допомогти і не навредив цій людині.” ФГД, Ж, 18-35

Деякі учасники сказали, що вже намагаються допомагати певним чином у боротьбі проти сексуального насильства, в якості волонтерів або через поширення інформації.

“Кожного року проводиться «День безпечного Інтернету». Оскільки я вчитель інформатики, то обов’язково розповідаю. Ну це не тільки під час війни, це як не стати в загальному жертвою...сексуальною жертвою в мережі Інтернет. Як не потрапити на гачок для таких людей.” ФГД, 18-35